

MACHIAVELLILEZING door Cisca Dresselhuys

Vrouwen & macht : een paar apart

Jaren geleden interviewde ik Jaap de Hoop Scheffer, toenmalig CDA-fractie leider in de Tweede Kamer. Het gesprek werd gehouden in de zomer van 1997, op het terras van een Brabants cafe. We zaten daar omdat de Hoop Scheffer ergens in de Peel op vakantie was en het dus wel zo gemakkelijk was dat ik naar hem toe kwam. Vanwege de vakantie- en de plaats van samenkomst- was er geen voorlichter, woordvoerder of andere spindoctor aanwezig bij het interview- dus we spraken ongehinderd voort.

Dat werd anders bij de autorisatie van het verhaal. Opeens kreeg ik te maken met Jack de Vries, tegenwoordig staatssecretaris van defensie, toen voorlichter van het CDA. Ondanks het feit, dat hij niet bij het gesprek aanwezig was geweest, faxte hij me een lijst met wijzigingen van ongeveer een strekkende meter lang. Dat werden dus veel telefoontjes over en weer, waarbij mijn bloeddruk gevaarlijke hoogten aannam. Ik herinner me vooral het meest pijnlijke punt: de slotregels van het verhaal, waarin de rooms-katholieke De Hoop Scheffer het verschil tussen de protestantse en katholieke bloedgroep van het CDA probeerde uit te leggen. Rooms-katholieken waren veel vrolijker, dat zag je alleen al aan het feit, dat die zondags na de mis een biertje pakten in het cafe, terwijl protestanten na de preek thuis gingen koffiedrinken.

Dat biertje moest er per se uit, betoogde Jack de Vries.

Ik begreep er niets van: hoezo? Wat was er mis met die aardige vergelijking?

Dat ik dat niet begreep, dat zou heel veel kwaad bloed kunnen zetten bij CDA-stemmers, zei De Vries. Zelden heb ik, die nooit alcohol drinkt, met zoveel vuur een pilsje verdedigd.

En het is blijven staan.

In datzelfde jaar interviewde ik minister-president Wim Kok. In aanwezigheid van zijn voorvoerder Jaap van der Ploeg, aan wie ik overigens veel te danken heb. Want als voorzitter van de kring van overheidsvoorlichters had hij zijn collega's aangeraden mij te ontvangen, waardoor mijn interviewserie Langs de Feministische Meetlat van de grond kon komen. Maar ditmaal was Jaap een stuk lastiger bij de autorisatie van het verhaal. Er stond iets politiek-gevoeligs in, ik meen over de kinderbijslag voor het derde kind, die verhoogd of verlaagd of in ieder geval veranderd zou worden. Dat was nog niet besproken op het PvdA-congres en dus moest het er, wat hem betreft, uit.

Ik zette de hakken weer stevig in het zand, waarna Jaap dreigend zei, dat hij dan zou moeten overgaan tot de mededeling, dat het hier een on-geautoriseerd interview betrof.

Nou kon mij dat helemaal niets schelen – dus de gewraakte passage bleef staan. Maar ik schrok wel van het machtsvertoon, waarmee ik benaderd werd. Als Haagse buitenstaander dacht ik: ik hoef nooit meer terug naar Wim Kok, want één meetlat-interview is genoeg voor een heel leven, maar hoe moet dat met parlementaire journalisten, die dag-in dag-uit terug moeten naar politici en hun voorlichters?

En zo kreeg ik dus te maken met macht, mannenmacht, een zaak, waarvan wij als feministes niets moesten hebben. Want macht stond, vooral in de begintijd van de Tweede Feministische Golf, eind jaren zestig, in onze gelederen voor: vies, voos, corrupt, voor conflicten, ongelijkheid, discriminatie, onderdrukking en oorlogen, kortom: allemaal zaken, waarmee vrouwen totaal niets te maken wilden hebben.

Dat macht ook kan staan voor invloed uitoefenen en zaken ten goede veranderen, zagen vrouwen toen niet. Heel begrijpelijk als je kijkt naar de positie waaruit zij kwamen: nogal vaak slachtoffer van machts-ongelijkheid. Pas in 1957 werd de handelingsonbekwaamheid van getrouwde vrouwen opgeheven. Tot die tijd mochten zij geen grote aankopen doen, zonder de toestemming van hun man. Een bloemkool, een zak aardappelen en een paar pakken waspoeder: dat mochten ze kopen, maar als het ging om een fiets, een koelkast, een stofzuiger, laat staan een nieuwe auto: dan moest de man eraan te pas komen, om zijn goedkeuring of handtekening te geven. Een paspoort kon een getrouwde vrouw alleen maar krijgen als haar man zijn handtekening zette.

Het was ook de tijd dat je in kranten vaak advertenties aantrof met de tekst: 'Gelieve geen geld of goederen aan mijn echtgenote af te leveren, daar door mij niets wordt betaald', waaronder dan de naam van een man stond. Deze tekst wil mijn man nog wel eens iets te hard citeren, als ik het 98-ste paar schoenen dreig te gaan aanschaffen. Jonge verkoopsters kijken dan gealarmeerd op: moeten zij

misschien de politie bellen om deze gevaarlijke man in de boeien te laten slaan? Overigens hadden deze advertenties geen enkele juridische betekenis, het is maar dat mijn man dat weet!

Ambtenaressen die trouwden werden tot 1955 nog ontslagen en ik denk dat de uitspraken van de apostel Paulus over wat vrouwen allemaal niet mogen: geen mannenkleding dragen, geen regeerambt bekleden, hun stem niet verheffen in het midden van de gemeente – denkbeelden die hedentage officieel alleen nog bij de SGP in ere worden gehouden- toen nog heel veel aanhangers hadden, niet alleen in christelijke, maar ook in socialistische kring, toch bij uitstek de hoek, waar revolutie en emancipatie meestal beginnen.

Vrouwen hadden alleen indirecte macht: als vrouw, dochter of weduwe van een machtige man. De gewone vrouw, om wie thuis alles draaide, maar die buitenshuis weinig had in te brengen, had alleen de macht van 'het nekkie'. Ik doel daarmee op de uitspraak, die ik vaak te horen kreeg in zaaltjes, waar ik enthousiaste lezingen gaf over emancipatie, bevrijding en zelfontplooiing. Als het over macht van mannen en machteloosheid van vrouwen ging, was er steevast iemand die zei: 'Vrouwen hebben wel degelijk macht, want de man mag dan het hoofd zijn, de vrouw is toch maar mooi het nekkie waarom alles draait'.

Tja.

Zo kun je jezelf natuurlijk lang voor de gek houden.

De letterlijke bepaling dat de man het hoofd van de echtvereniging is, bleef overigens tot 1970 in het Burgerlijk Wetboek staan. Over het nekkie werd daar niets gemeld.

Terug naar de vrouwenbeweging en haar visie op macht. Die beweging vertoonde net als het christendom heel wat gradaties en denominaties: van preciezen tot rekkelijken. Zeg maar: van een feministische zwarte kousenkerk tot feministische vrijzinnigen. In dit geval waren het vooral de preciezen, zoals de beweging Paarse September, die niets met macht te maken wilden hebben, want macht behoorde toe aan mannelijke politici, hoge ambtenaren, universiteitsbestuurders, projectontwikkelaars, bazen uit het bedrijfsleven en het leger. Allemaal samen maakten die de dienst uit en het resultaat van hun inspanningen zag er niet bepaald mooi, eerlijk en rechtvaardig uit. Macht was in de optiek van deze vrouwen eigenlijk vooral machtsmisbruik.

De rekkelijken onder de feministen, zoals de aanhangers van ManVrouwMaatschappij, waaruit o.a. ook het maandblad Opzij is voortgekomen, en de fem-soc-vrouwen (feministisch-socialisten) hadden een andere kijk op macht. Voorvrouw van de Tweede Feministische Golf, tevens een van de oprichtsters van MVM, Joke Smit zag vanaf het begin in dat vrouwen zich wel degelijk met machtsvorming zouden moeten bezighouden, omdat er anders nooit iets zou veranderen aan de bestaande structuren. Zij ging dan ook de politiek in- zij werd PvdA-raadslid in Amsterdam, overigens maar voor zeer korte tijd. Zij verliet de gemeenteraad al weer snel, met name teleurgesteld door de conservatieve houding van haar PvdA-collega's. Vlak voor haar dood – in 1981- zei ze dat er, wat haar betreft, een speciale vrouwenpartij moest komen, want al die gevestigde mannenpartijen hadden geen oog voor vrouwenbelangen. Herhaaldelijk is geprobeerd zo'n vrouwenpartij van de grond te krijgen, maar dat is nooit echt gelukt.

Al die vrouwen, die officieel niets van machtsvorming moesten hebben, hadden vreemd genoeg als belangrijke slogan wel een uitdrukking met het woord macht erin, namelijk: "Sisterhood is powerful". Maar gelukkig betekent 'powerful' zowel 'machtig' als 'krachtig' en met kracht had niemand in feministische kring moeite. Integendeel: kracht was prachtig. 'Kracht' zegt namelijk iets over jezelf, terwijl bij 'macht' altijd anderen betrokken zijn. Ik herinner me nog hoe wij in die tijd wél een themanummer over Kracht maakten, maar nooit over Macht. Tegendraadse en wat cynische vrouwen vulden de uitdrukking 'Sisterhood is powerful', aan met de toevoeging: 'it kills'. Gelouterd door ervaring hadden ze ondervonden dat vrouwen onderling niet alleen maar lief, zorgzaam en ondersteunend zijn, maar ook wel eens jaloers, onderdrukkend en elkaar klein-houdend. De uitdrukking: 'niemand ontsnapt aan de krabbenmand' was ook bekend in de vrouwenbeweging van die tijd, want heel wat vrouwen konden er niet tegen als een van hen zich ontworstelde aan het collectief en daarboven uit leek te stijgen. Zoals krabben in een mand elkaar naar beneden trekken, zo deden vrouwen dat ook, onder het motto: we zijn allemaal gelijk en dat willen we blijven, niemand mag macht hebben over een ander, want we weten wat daarvan komt: ellende.

Toch kon het niet uitblijven dat zelfs de strengste feministen met machtsvorming geconfronteerd werden. Een van de eerste grote openbare manifestaties daarvan was de strijd voor de legalisering van de abortus, in de jaren zestig en zeventig, in 1976 uitmondend in de bezetting van de Bloemenhovekliniek in Heemstede. Dankzij die strijd kreeg Nederland in 1984 de abortuswet.

In die tijd, de bloeitijd van het feminisme, - 1977- kreeg Nederland ook de eerste staatssecretaris voor emancipatiezaken, Jeltien Kraaijeveld, afkomstig uit de ARP. Zij werd door de vrouwenbeweging met dubbele argwaan bekeken: ten eerste omdat zij de mannenpolitiek in ging en ten tweede, omdat zij afkomstig was uit een christelijke partij, die bij feministen, die vrijwel allemaal van links tot ultra-linkse huize waren, niet bepaald vertrouwen inboezemde. Ik zie nog hoe Hedy d'Ancona en ik, namens de redactie van Opzij, tot de tanden gewapend naar haar toe gingen voor een interview. Zusterschap was niet bepaald wat wij uitstraalden.

Inmiddels zijn we vele jaren verder en is de politiek een van de meest geëmanciperde en gefeminiseerde maatschappelijke terreinen in ons land. In de Tweede Kamer zitten 62 vrouwelijke kamerleden, al bijna de helft van het totaal. Het aantal vrouwelijke ministers en staatssecretarissen is ook redelijk, vergeleken met het bedrijfsleven waar slecht 7 procent vrouwen in de echte top meedraait en de universiteiten, waar zo'n 10 procent vrouwelijke hoogleraren werkt. Daarbij vergeleken is de politiek een vooruitgeschoven post qua emancipatie met vier vrouwelijke ministers (na het vertrek van Ella Vogelaar), zes vrouwelijke staatssecretarissen, vijf vrouwelijke fractievoorzitters in de Tweede Kamer en twee vrouwelijke kamervoorzitters.

Eigenlijk is het nogal apart dat vrouwen juist in de politiek, die slangenkuil, veel sneller en in grotere getale zijn terechtgekomen dan bijvoorbeeld in het veel minder zichtbare zakenleven, waar niet elke onhandige uitspraak of faux pas door draaiende camera's en vasthoudende Geen Stijl-journalisten wordt vastgelegd. Ella Vogelaar bijvoorbeeld deed het jarenlang goed als vice-voorzitter van de FNV en voorzitter van de Raad van Commissarissen van Unilever, waar zij redelijk onzichtbaar kon opereren. Maar haar duidelijke tegenzin in en ongemak met de media hebben haar mede haar politieke kop gekost.

Want de politiek is geen wereld van gevestigde reputaties: je bent zo goed als je optreden van de vorige dag, zoals een voetbaltrainer zo goed is als zijn laatstgespeelde wedstrijd. Kijk naar de reputatie van Wouter Bos, die van een draaikont veranderde in Redder des Vaderlands, met dank aan de kredietcrisis, en naar Alexander Pechtold, die langdurig de aansprekkende titel 'kereltje' moest accepteren, totdat hij tot politicus van het jaar gekozen werd. Als er ergens sprake is van dagkoersen, is het wel in politiek Den Haag.

Overigens: Ella Vogelaar werd door een driemanschap de wacht aangezegd: partijleider Wouter Bos, partijvoorzitter Lillianne Ploumen en fractieleider Mariette Hamer: één man en twee vrouwen. Gingen die vrouwen anders om met macht? Of waren ze net zo hardvochtig als mannen? In een recent interview zegt Lillianne Ploumen dat ze natuurlijk geen vrouw zou sparen alleen maar omdat het een vrouw is. Dat hoeft ook zeker niet. Wat we wél hadden mogen verwachten van de twee dames, dat ze het ontslag fatsoenlijk hadden geregeld en niet, zoals nu gebeurd is, op een akelige, achterbakse manier. Terwijl de minister op de Antillen zat, werd haar plaatsvervanger, die al lang in de coulissen stond, naar voren gehaald.

Niet fraai, dames! Dat had netter moeten gebeuren.

Opvallend is dat Eimert van Middelkoop, die in fouten maken en onhandige uitspraken doen een Siamese tweeling zou kunnen vormen met Ella Vogelaar, tot de dag van vandaag gespaard is en nog steeds op zijn ministerspost zit. Heeft dat iets te maken met zijn man-zijn of met het feit, dat hij een vertegenwoordiger is van een partij die liefdevoller met haar mensen omgaat? Of nog meer met het feit, dat de Christen Unie niet zou weten waar ze een nieuwe minister van defensie vandaan zou moeten halen?

Hoe zit het inmiddels met die vrouwen in de politiek? Floreren ze daar? Doen ze het goed of is het nog steeds een zwaar gevecht, zowel met de buiten- als de binnenwereld? En: maakt het eigenlijk iets uit dat zij daar zitten?

Een verfrissend antwoord daarop las ik dezer dagen in een interview met het nieuwe CDA-kamerlid Sabine Uitslag, die zegt: 'Mijn drive om volksvertegenwoordiger te worden, is groot. In Den Haag heb je namelijk op een bepaalde manier macht. Het is not done om te zeggen, maar ik houd van macht. Zonder macht, zonder invloed bereik je niets. Het is waarschijnlijk een teveel aan mannelijke hormonen in mij, dat ik dit zo voel en zeg'.

Het zou kunnen.

Ik vind het in ieder geval een eerlijk antwoord.

Hans Hillen, CDA-senator en oud-Tweede Kamerlid, zei ooit, dat hij totaal geen verschil zag tussen mannelijke of vrouwelijke kamerleden of het moest zijn dat vrouwen geen enkel gevoel voor humor hebben en niet kunnen relativeren, welke uitspraak hem bijna de das om deed – hij moest op het matje komen bij het fractiebestuur, toen onder leiding van de sigaren rokende en whisky-drinkende Tineke Lodders, geen geringe dame.

Heel anders denkt ex-staatssecretaris van defensie Van der Knaap over de invloed van vrouwen in mannenbolwerken. Hij vertelde mij: 'Ik vond en vind het vreselijk alleen met mannen te werken. Ik houd niet van de mannencultuur. In mijn hele werkende leven heb ik gemerkt hoe goed een gezonde mix van mannen en vrouwen is- je krijgt heel andere discussies, dat is echt waar, geen sprookje.' Hijzelf had alleen met mannen in dienst gezeten, wat volgens hem o.a. resulteerde in veel stoere praat en muren vol naaktfoto's van vrouwen in de slaapzalen. Nu zie ik Bas van der Vlies en Arie Slob er niet op aan, dat zij elke maand een nieuwe Playmate aan de muur van hun kantoor hangen, waaraan slechts vrouwelijke collega's een eind kunnen maken, maar wie weet hoe dat met andere mannelijke collega's zit.

Hoe geaccepteerd zijn en voelen vrouwen zich in de politiek?

Uit een recent Opzij-artikel blijkt Haags seksisme nog levensgroot te bestaan. Niet alleen dat er méér, vaker en kritischer over het uiterlijk van vrouwelijke politici wordt bericht in de media, ook in de Kamer zelf wordt daaraan meegedaan. Zo schijnt Alexander Pechtold, die in de Kamer achter de GroenLinks –fractie zit, elke week de outfits van de Groen Links-dames te becommentariëren, zo moest Agnes Kant terwijl ze aan het woord was, horen hoe mannelijke collega's haar achterwerk bespraken en kreeg Fleur Agema heel wat meer te horen over haar gewijzigde kapsel dan over haar visie op de zorg.

De media doen ook een flinke duit in het zakje als het gaat om de beoordeling en beschrijving van vrouwelijke politici: zo wordt Tineke Huizinga, een 'politieke brekebeen' genoemd, die er alleen nog zit omdat ze zo aandoenlijk, meisjesachtig uit haar grote bruine ogen kijkt.

En als er vijf vrouwelijke fractievoorzitters in de Kamer zitten, gaat onmiddellijk de discussie van start wat dit betekent: zal dit leiden tot uitholling van het vak?

Nooit hebben we een woord hoeven te lezen over het verschijnsel dat in een wereld, waarin de helft van de bevolking uit vrouwen bestaat, er maar liefst tien mannelijke fractieleiders waren.

Het is duidelijk: de man is normaal, de vrouw uitzonderlijk.

Terug naar de macht- bestaat er een verschil in mannen- en vrouwenmacht en in de manier waarop beide seksen met macht omgaan?

Emeritus-hoogleraar in de psychologische funktieleer Nico Frijda – de man, die zijn levenswerk heeft gemaakt van het bestuderen en beschrijven van emoties- heeft daar interessante uitspraken over gedaan. Het is zijn overtuiging dat er biologisch gezien geen reden is waarom vrouwen minder macht zouden hebben dan mannen. Wél gelooft hij dat vrouwen er méér voor moeten doen: ze moeten er harder voor werken en gevoelens voor inleveren. Maar als vrouwen eenmaal macht hebben, functioneren ze volgens hem niet veel anders dan mannen. Dat komt door de aard van de macht, want macht, vooral politieke macht, heeft haar eigen wetten, die de machthebber dwingen tot het nemen van buitengewoon lastige en onaangename besluiten. Bijvoorbeeld in een land in oorlogstijd, zoals Israël. Toen Golda Meir premier was stuurde zij jonge soldaten het slagveld op tijdens de Zesdaagse Oorlog in 1967. En Margaret Thatcher stuurde Engelse soldaten naar de Falklands om daar oorlog te voeren. En de taal die nieuwkomer, vice-premier en minister van buitenlandse zaken Tzipi Livni dezer dagen in Israël heeft laten horen, munt ook niet uit in vredelievendheid.

In bepaalde machtssituaties heeft een mens niet zoveel keus, volgens Frijda en worden er beslissingen genomen die pijn en schade berokkenen aan velen. Macht zo goed mogelijk uitoefenen, doe je volgens hem wanneer je ervoor zorgt dat je mensen niet méér kwetst dan strikt nodig is en je je eigen bevrediging ver op de achtergrond schuift. Wél heel duidelijk is, dat je in oorlogen vrijwel alleen mannen bezig ziet. Dat komt omdat daar machtsconflicten worden uitgevochten en dat is mannenwerk. Uit onderzoek blijkt dat vrouwen zeker niet minder boosheid kennen dan mannen, maar ze worden om heel andere dingen boos en uiten die boosheid ook anders. Ze worden niet boos om zaken in de machtsfeer, maar veel meer om dingen die persoonlijke relaties betreffen. Een vrouw wil zaken tot het bittere einde uitpraten, een man wil alles zo gauw mogelijk achter de rug hebben, liefst zonder te praten. De machteloze wil praten, de machthebber heeft daar geen behoefte aan.

En dan nog iets anders: het in huilen uitbarsten bij conflicten, wat vrouwen vaker doen dan mannen. Volgens Frijda hebben mensen zonder macht alleen maar de beschikking over bepaalde emoties, waarvan huilen een heel belangrijke is. Vrouwen huilen inderdaad meer en sneller dan mannen. Dat komt omdat huilen het machtsmiddel van de zwakken is, net zoals als je als actievoerder vastbinden op de rails. Dat speculeert op de kwetsbaarheid van de sterken, want een machinist rijdt natuurlijk niet door als er mensen voor zijn locomotief liggen en als vrouwen huilen, voelen zelfs de sterkste en machtigste mannen dat ze even moeten inbinden. Het is dus niet zo dat mannen niet mogen of kunnen huilen, ze hoeven het gewoon niet. Ze hebben de macht immers al, dus waarom zouden ze huilen? Ze hebben er geen reden voor.

Dit alles overziend: wat levert de aanwezigheid van vrouwen op machtsposities de maatschappij au fond op? Kunnen daar niet net zo goed mannen als vrouwen zitten?

Een echt antwoord op deze vraag is pas mogelijk als alle machtsposities fifty/fifty verdeeld zijn over mannen en vrouwen. Pas dan is een echte vergelijking mogelijk. Nu we het moeten doen met percentages van tien op negentig of zeven op 93, of in het beste geval van dertig op zeventig, is het nog te vroeg voor een afdoend antwoord.

Maar zelfs als we ooit tot de conclusie zouden komen, zouden móéten komen, dat het niets uitmaakt of er vrouwen of mannen aan de touwtjes trekken, dan nog is het een kwestie van eerlijke verdeling van al het betaalde en onbetaalde, eervolle en achter de schermen verrichte werk, over mannen en vrouwen.

Volgens een van de machtigste vrouwen ter wereld, Neelie Kroes, vorig jaar winnares van de Machiavelliprijs en 47-ste op de wereldranglijst Machtige Vrouwen van Forbes, bestaat er wel degelijk verschil tussen de manier van werken en machts-uitoefening van mannen en vrouwen. Sedert het Europees Parlement zeven vrouwelijke commissarissen telt, gaat het vergaderen, volgens haar, sneller en worden er meer evenwichtige beslissingen genomen. Vrouwen hebben minder last van een groot ego, houden van teamwork en vergaderen sneller omdat ze niet allemaal hun zegje hoeven te doen over een bepaald onderwerp, als een collega al verwoord heeft wat zij ook denken.

Dus: mocht de aanwezigheid van vrouwen aan de top geen paradijs tot gevolg hebben, het levert in ieder geval tijdwinst en minder haantjesgedrag op.

En dat is zeker de moeite waard.

Ik begon mijn verhaal met twee foute voorbeelden van het optreden van overheidsvoorlichters.

Laat ik eindigen met twee mooie voorbeelden. Want als rechtgeaard domineeskind weet ik dat de gemeente naar huis gestuurd moet worden met een opwekkende in plaats van een neerdrukkende gedachte. Zo interviewde ik de winnaar van hedenmiddag, Jan Marijnissen ooit langdurig, tweemaal twee en een half uur. Niets bleef onbesproken. Geen van de keren had hij daar een voorlichter, een woordvoerder, laat staan een spindoctor bij nodig. Jan dopte zijn eigen bonen en heel goed, mag ik wel zeggen.

Tenslotte: toen ik meer dan tien jaar geleden de nog redelijk onbekende Gerrit Zalm, als kersverse minister van financiën interviewde, was daar wél een voorlichter bij aanwezig. Die waarschijnlijk erg opkeek, toen hij hoorde hoe zijn minister allerlei persoonlijke ontboezemingen deed: over het verlies van z'n geloof, z'n behoefte af en toe toch eens te bidden, over zijn angst voor kanker, toen hij een zware operatie moest ondergaan, over zijn kijk op collega-ministers: alles kwam eruit. Toen Zalm na afloop, enigszins vertwijfeld aan die voorlichter, Ronald Florisson vroeg: wat heb ik in vredesnaam gedaan?, zei deze laconiek: "Daar was je klaarblijkelijk aan toe".

En, dames en heren, dát vind ik nu een goede voorlichter.

Dank u voor uw aandacht.